

Közlemények

BALÁZS GYÖRGY

A Csongrád megyei kubikosok helyzete és a földmunkások mozgalma a II. világháború idején

(1939. szeptember 1–1944 októberéig)

A második világháború megindulásakor Magyarországon 800 000 mezőgazdasági munkásnak és cselédnek semmi földje nem volt. A birtokmegosztás Kelet- és Délkelet-Európában ebben az időben hazánkban volt a legrosszabb. Ez a hallatlan birtokmegosztás végzetesen kihatott a mezőgazdasági dolgozók életére s a földmunkások helyzetére.¹

A kubikosok gazdasági helyzetének alakulását az ország háborús készülődése nagyban befolyásolta. 1939-ben napi keresetük 3–6 pengőre emelkedett. Ez a névleges béremelkedés igen jelentős volt, mert a kereset az 1930-as évek első feléhez képest majdnem megkétszereződött. A közszükségleti cikkek egy részének ára viszont körülbelül 50%-kal emelkedett.² Így tehát a kubikosok anyagi helyzete csak szerény mértékben javulhatott. A 30-as évek első felének béremeléséhez viszonyítva a kubikosok munkabére 1939-ben sem érte el a válság előtti szintet, mivel napszámuk 1927–28-ban 3–8 P között váltakozott.³ 1939-ben a Csongrád megyei Hármas Algyői Vízsabályozó és Ármentesítő Társulatnál a hullámtéri csatorna földmunkálatainál a kubikosok átlagos napi bére 4 pengő 97 fillér volt. Ugyanezen a munkahelyen még ez év novemberében is a kubikgödöröket összekötő csatorna földmunkáján napszámberük átlagosan elérte a 4 pengő és 45 fillért.⁴

A háborúra való készülődés a kubikosoknak több munkalehetőséget biztosított. Erre vall többek között a földmunkásszövetkezet országos szervezőjének, Steuer Györgynek 1939 októberében írott levele is, amelyben értesítette a megye főispánját, hogy a Pestszentlőrinc melletti ferihegyi repülőtér földmunkálatait a versenytárgyalás során a kereskedelemügyi miniszter, mint nagy közmunkát az OKH-nak ítélte oda. Steuer továbbá azt is közölte, hogy ezen a munkán Csongrád megyéből: Szentesről 80, Csongrádról 55, Mindszentről 30, Szegvárról 25 és Kiskundorozsmáról szintén 25 kubikost, összesen 215 földmunkást szándékoznak foglalkoztatni, és Bonczos Miklós belügyi államtitkár külön kérelmére a megyéből még 200 kubikos munkába állítását vették tervbe.⁵ Bonczos külön kérelmét főleg az tette szükségessé, mivel Csongrád megye volt a legnagyobb kubikos településű vármegye, s a tiszántúli többi kubikos lakta megyékhez viszonyítva itt volt a legtöbb munkanélküli, akiknek eddigi rossz anyagi helyzetén sürgősen segíteni kellett. A fent említett munkán Csongrád megyéből még ez évben 287 kubikost alkalmaztak, akik közül 105 szövetkezeti tag

¹ Földmunkás és szegényparaszt-mozgalmak Magyarországon 1848–1948. Szerk.: Pölöskei Ferenc, Szakács Kálmán. Bp., 1962. Táncsics Könyvkiadó, (a továbbiakban: Földmunkás és szegényparaszt . . .) 944–946.

² 1939-ben 1 métermázsa búza ára 18,81 P, a szalonna kilója 1,88 P, a marhahús kilónként 1,21 P-be került, a férfi munkaruha ára 36,96 P, a férfi bakancs 11,88 P, fehérnemű-flanellért 0,92 P-t kértek és egy pár cipőtalpalásért 4,25 P-t kellett fizetni. *Kiss László*: Adalékok a tiszántúli kubikosok gazdasági helyzetéhez az ellenforradalmi Magyarországon 1920–1944. Párttörténeti Közlemények, 1960. 4. sz. 148.

³ *Kiss László*: Adalékok a tiszántúli kubikosok gazdasági helyzetéhez az ellenforradalmi Magyarországon 1920–1944. Párttörténeti Közlemények, 1960. 4. sz. 148.

⁴ Uo.

⁵ Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fióklevéltára (a továbbiakban: CsMLSzF) Csongrád megye főispánjának általános iratai (a továbbiakban: CsMFÁI) 62/1940. sz.

volt, és 182 kubikos pedig szövetkezeten kívüli volt.⁶ Szentesről az első 25 fős kubikoscsoport októberben érkezett, ahol ezek a munkások naponta 4–5 P között kerestek.⁷ Novemberben ugyan csak Szentesről a nevezett munkára 80 kubikos utazott el.⁸ A fentiekből az derül ki, hogy az OKH által elvállalt nagy közmunka Csongrád megyéből is több száz kubikoscsaládnak teremtett megélhetési lehetőséget.

A ferihegyi munka 1939 decemberében a rosszra forduló időjárás miatt abbamaradt, majd 1940 tavaszán folytatódott. Már márciusban 12 szentesi földmunkásszövetkezeti kubikos utazott ismét munkára Ferihegyre, májusban pedig újabb 130 követte őket.⁹ A repülőtér földmunkálatai 1940 decemberében a téli időjárás miatt ismét abbamaradtak, és csak 1941 tavaszán folytatódtak. Az OKH Földmunkásszövetkezeti Osztálya április 25-én értesítette szentesi igazgatóságát, hogy a repülőtér építéséhez Szentesről május hónapban 12 kubikost kérnek, akik május 4-én el is utaztak a munkára. A szövetkezeti osztály május 6-án pedig azt jelezte, hogy a hónap közepén a munkát teljes erővel beindítják, és minden kubikoscsoportot foglalkoztatni akarnak. Egyben azt is közölte, hogy nem szövetkezeti kubikosokat csak abban az esetben alkalmaznak, ha már a szövetkezeteket munkába állították. Szentesről még e hónap folyamán a szóban forgó munkára 40 fős kubikos brigádöt állítottak össze.¹⁰ A földmunkásszövetkezet bizonyonnyal azért nem állított munkába kívülálló kubikosokat, mert azokra a földmunkákra, amelyeket elvállalt, volt elegendő szövetkezeti tag is, azaz a szövetkezet nem bővelkedett úgy munkával, hogy kívülálló kubikosokat is rendszeresen megélhetéshez juttasson. A ferihegyi építkezés 1941-ben további munkásokat igényelt, amiért Szentesről 1941 júniusában egy 18 tagú kubikosbrigád, majd júliusban 13 szövetkezeti kubikos eredt útnak.¹¹ E munka beindításáról, folyamatos végeztetéséről elmondható, hogy jelentősen hozzájárult a kubikosok munkanélküliségének enyhítéséhez, annak ellenére, hogy a kubikosság egészének még csak Csongrád megyében is teljesen kielégítő munkalehetőséget nyújtott volna.

Ami a kubikosok munkabéréét illeti, az iparügyi miniszternek a kubikosok legkisebb munkabéréét megállapító 61.314/1939. XIII. Ip. M. sz. rendelete értelmében napszámuk 1940-ben 3–8 P-re módosult, ami 1941-ben is érvényben maradt.¹² A fenti adatok szerint a kubikosok napi keresete tehát csak 1940–41-ben érte el a gazdasági válság előtti bérezési szintet.

Észak-Erdély visszacsatolása után e területen hamarosan vasútvonalak építése kezdődött el, ami a másik nagy közmunkát jelentette. Most már az erdélyi vasútvonalak építése is munkaalkalmakat biztosított a kubikosoknak – köztük a Csongrád megyeieknek is. A kínálózó lehetőséget megyénk kubikosai is megragadták. Erre vall Mindszent főjegyzőjének 1941 októberében a főispánhoz küldött jelentése, amelyben közölte, hogy a községből a déda–szeretfalvi vasútépítéshez a hónap folyamán 40 kubikos indult útnak. Ugyancsak ehhez a munkához még októberben Csongrádról 32 kubikost toboroztak, Szegvárról 11 embert és Szentesről 20 földmunkást. Majd 1942 tavaszán Csongrádról újabb 400 kubikost szerződtettek az erdélyi vasútépítésekhez.¹³

Az 1942-es évben a kubikosság keresetének szabályozására továbbra is a 61.314/1939. XIII. Ip. M. sz. rendelet maradt a mérvadó, de már olyan módosítással, hogy napszámuk 3 pengőtől 10 pengőig terjedt.¹⁴ Amint látjuk, a kubikosok bére az 1940- és 41-es évekhez viszonyítva 2 P-vel ugyan emelkedett, ennek ellenére azonban a fokozódó drágaság miatt ez a kereset sem tette lehetővé megfelelő megélhetésüket. Az élelmezés ugyanis 1939-től 1943-ig 80%-kal drágult, a ruházati cikkek ára pedig legalább két és félszeresére emelkedett. A kubikosok munkabérének a növekedése viszont 50%-ot sem tett ki, ennek következtében reálbérük nemhogy emelkedett, hanem csökkent.¹⁵

⁶ Uo.

⁷ CsMLSZF Szentesi Földmunkások Vállalkozó Szövetkezetének iratai (a továbbiakban: SzFVSzI) 36/1939. sz.

⁸ CsMLSZF SzFVSzI iktatlan irata.

⁹ CsMLSZF SzFVSzI 17–1/1940. sz.

¹⁰ CsMLSZF SzFVSzI 35/1941. sz.

¹¹ Uo.

¹² Kiss László, 148.

¹³ CsMLSZF CsMFÁI 950/1941. sz.

¹⁴ Kiss László, 148–149.

¹⁵ Uo.

1943. június 30-ig még mindig a 61.314/1939. XIII. Ip. M. sz. rendelet szabályozta a kubikosok legkisebb bérezését, de június 30-tól ezen rendelet 6. §-nak 1. pontja előírta, hogy a megállapított munkabérhez 60%-os bérpótlékot kell hozzászámítani. Ennek alapján a kubikosok napi keresete 5–16 P között mozgott.¹⁶ A fenti rendelkezés szerint a kubikosok nominálbére az előző évhez viszonyítva tehát 6 P-vel gyarapodott, ami viszont egyáltalán nem jelentette az életszínvonaluk emelkedését.

Az erdélyi vasútvonalak építése közben folytatódott, s egyre több kubikosmunkást igényelt. Az OKH Földmunkásszövetkezeti Osztálya 1944. június 24-én arról tájékoztatta Turi A. László csongrádi munkaügyi hivatalvezetőt, hogy a dés–bethleni II. vágány építési munkálatainál karos földmunkálatokért IV. osztályú anyagért 10 pengőt, talicskás munkánál IV. osztályú anyagért 11 pengő 50 fillért fizetnek köbméterenként, és a kubikosoknak a napi 40 P keresetet szavatolják. Olyan talajnál pedig, ahol a munkát gyökér, kavics vagy más növényzet megnehezíti, azt külön honorálják.

A munkafeltételek a következők voltak: elszállásolás a helyszínen barakkokban történt; a nehéz testi munkásoknak előírt zsiradékot, kenyeret és lisztet hatósági áron, jegyek ellenében biztosították; az útiköltséget és a poggyász-szállítási díjat megfizették; mind az oda, mind a visszautazásnál az eltöltött időért a vasúti költségen felül 15 P-t térítettek.

Munkabérek:

Karosmunka:

- I. osztály 3,— P/m³
- II. osztály 5,— P/m³
- III. osztály 7,— P/m³

Talicskás munka: termelés, rakás, beépítés, szállítás 50 m-ig

- I. osztály 4,50 P/m³
- II. osztály 6,50 P/m³
- III. osztály 8,50 P/m³ ¹⁷

Hogy a dés–bethleni vasútépítéshez Csongrádról és a megye más helyeiből hányan jelentkeztek munkára, arra vonatkozólag nincsenek adataink. Annyi bizonyos, hogy az eddigiekhez viszonyítva a kubikosoknak sokkal jobb kereseti feltételeket helyeztek kilátásba, ami elsősorban a munka sürgősségével állhatott összefüggésben – az épülő vasútvonalakat ugyanis hadicélokra is alkalmazták –, másrészt az ellátási cikkek árának emelkedő alakulásával.

1944-ben a háború okozta infláció következtében tovább nőtt a kubikosok nominálbére, napszámuk 15–40 P között váltakozott. A Szegedi Vízsabályozó és Ártmentesítő Társulatnál ez év hónapjaiban az alábbiak szerint alakult a kubikosok napi jövedelme:

„január	15,08	P	június	20–33 P
március	30,—	P	július	20–40 P
április	27–30	P	augusztus	30–43 P
május	30,50	P	szeptember	35–40 P ¹⁸

A fenti adatok egyértelműen azt igazolják, hogy a kubikosok névleges béremelkedése igen jelentős volt, ami azonban nem járt együtt anyagi helyzetük ilyen mérvű javulásával, mert nemcsak a jegyre kapott fejadagot kellett megvásárolniuk, hanem fizikai erejük fenntartásához a feketepiacon voltak kénytelenek borsos áron élelmiszert vásárolni.

A háborús idők a nagyobb méretű közmunkák mellett, kiváltképpen az 1930-as évek eleje és közepe tájához képest a kubikosoknak több kisebb helyi jellegű munkaalkalmakat is teremtettek. Ezekben az években a földmunkásszövetkezet helyi igazgatóságai is könnyebben tudtak földmunkás tagjainak kereseti lehetőséget nyújtani. A szentesi földmunkásszövetkezet is 1939 novemberében elvállalta a Csongrád, Gátér, Hódmezővásárhely, Kunszentmárton, Nagymágocs, Nagytőke és Szentes vasútállomásokra érkező összes kőanyagok kocsiból való kirakását, a fuvarozást és halmazási munkála-

¹⁶ Uo. 149–150.

¹⁷ CsMLSzF CsMFÁI 573/1944. sz.

¹⁸ Kiss László, 150.

taít, az alábbi egységáruk mellett: vagonból való kirakásért 10 tonnánként 3 P, Nagymágocson a kirakást csak talicskázással lehetett elvégezni, itt az egységárat 6 P-ben szabták meg, a közúti fuvarozás kőúton köbméterenként 1 km távolságra 70 fillér, minden további km után 60 fillér, földúton a fuvarozás köbméterenként 1 km távolságra 1 P, a további km 90 fillér, a halmazásért ugyancsak köbméterenként 30 fillért állapítottak meg.¹⁹ Megállapítható, hogy ezek a munkabérek már elfogadhatóbbak voltak, annak ellenére, hogy a földmunkásszövetkezet kubikosaitól a szövetkezeti alap javára bizonyos összeget levont. Így ezekre a munkákra jobban akadtak vállalkozók.

A földmunkások helyileg teremtett munkaalkalmai a következő évre sem csökkentek. Erre mutat többek között a szentesi földmunkásszövetkezetnek 1940 januárjában Szentes–Hódmezővásárhely közötti állami közút 6–12 km szakaszán levő mintegy 1200 m³-t kitevő terméskő zúzása is, amely munkát köbméterenként 3 pengő 53 fillérért vállalta el.²⁰ Azonban az ilyen bérezés mellett is a munkát vállaló kubikosok csak a létfenntartásukhoz a legszükségesebbeket keresték meg, népes családjuk eltartására már nem tudtak annyit fordítani, amennyit a szerény emberi szükségletek megkívántak. A helyi földmunkásszövetkezetek mellett természetes, hogy az országos központ kubikosai számára kisebb munkákat továbbra is elvállalt. Július 15-én ilyen munkalehetőségről értesítette az OKH Földmunkásszövetkezeti Osztálya szentesi ügyvezetőségét, hogy amennyiben a szövetkezet tagjai között vannak, akik az aratást már elvégezték, közülük 20 kubikost útba lehet indítani a tiszapolgári közúti és vasúti hídfőljárók földmunkáinak munkálataihoz. Ezen az építkezésen augusztusban 42 szentesi szövetkezeti kubikos állt munkába.²¹ Adatok hiányában azt már utólag megállapítani nem tudjuk, hogy a tiszapolgári építkezésnél milyen feltételek mellett mennyit kerestek az itt dolgozó kubikosok. Az viszont mindenképpen feltételezhető, hogy csakis ebben az időben érvényben levő, megfelelő munkadíj ellenében láttak ehhez a munkához is.

Az eddig elmondottak alapján az a kép tárul elénk, hogy a háborús konjunktúra a kubikosoknak több munkaalkalmat teremtett, de ez nem jelentett teljes foglalkoztatottságot, nem szüntette meg a munkanélküliséget. Ugyanis a háború éveiben ha kisebb hányaduk is, de munkanélküli volt, nyomorgott. A hatóságok Csongrád megyében a háború második évében arra kényszerültek, hogy a munkanélküli földmunkások helyzetének enyhítésére úgynevezett inségakciókat szervezzenek, amelyekkel a nagy gazdasági világválság idején eredménytelenül próbálkoztak. Csongrádon például 1940 januárjában inségmunka keretén belül parkok fásítására, utak, utcák járdáinak javítására került sor.²² A megyében pedig 1940–41 telén egymillió pengőt fordítottak inségmunkára azért, hogy a katonaságtól leszerelt mezőgazdasági és kubikmunkásokat minimális keresetbe juttassák.²³ Erre annál inkább is szükség volt, mert a katonai szolgálatot teljesítő földmunkás a szolgálati idő alatt nem keresett, az otthoniak pedig az államtól nem sok anyagi támogatást kaptak, így a leszereléskor a földmunkás családja szinte teljesen anyagiak nélkül állott. Ez a helyzet feltétlenül indokoltá tette ezeknek az embereknek a megsegítését. A mezőgazdasági munkások és a kubikosok inséges helyzetének a csillapítására a kormány is kénytelen volt intézkedni. Dr. Bonczos Miklós belügyminiszteri államtitkár 1940. január 24-én kelt leiratában értesítette Szentes polgármesterét, hogy a város nélküli lakóinak a megsegítésére a minisztérium 30 000 P-t utalt át.²⁴ Meg kell jegyezni, hogy ezek az inségakciók, mint eddig is, csak ideiglenes megoldást jelenthettek, nem pedig a nyomorgók sorsának tisztességes rendezését.

A téli hónapok mindig nagyobb megpróbáltatások elé állították a kubikoscsaládokat, különösen akkor, ha az évi keresetük szűkös volt. Ilyenkor a zord téli napok kegyetlenül megsanyargatták a földmunkásnépet. A mindszei járás főszolgabírója arról számolt be a főispánnak 1940 februárjában, hogy a kemény tél miatt a lakosság legnagyobb része – a kubikosok – inséges helyzetbe kerültek, és különösen tűzrevalóban szűkölködnek. A jelentkező inségeseken a járás községeinek előljáróságai

¹⁹ CsMLSzF SzFVSzI 49/1939. sz.

²⁰ CsMLSzF SzFVSzI 54/1939. sz.

²¹ CsMLSzF SzFVSzI 30–1/1940. sz.

²² CsMLSzF Csongrád megye alispánjának iratai (a továbbiakban: CsMAI) 315/1940. sz.

²³ Földmunkás és szegényparaszt . . . 956.

²⁴ CsMLSzF CsMAI 838/1940. sz.

ügy próbálnak segíteni, hogy 1 pengő 80 filléres napszám mellett foglalkoztatják őket.²⁵ Azt talán nagyon bizonygatni sem kell, hogy ebből a könyörödomány jelleggel bíró összegből a nagycsaládos kubikosok csak nagyon nehezen tudták megélni. A fősolgabíró továbbá azt írta, hogy a hó elolvadása után előreláthatólag nagy számban fognak munkanélküli kubikosok munkáért jelentkezni. Ezért arra kérte a főispánt, hogy a vármegye részére az évre biztosított állami inség-támogatásból legalább a tavalyi mértékben biztosítson a járás községeinek a tavasszal megindítható közmunkákhoz segélyt. Végül arra kérte a főispánt, hogy lépjen érintkezésbe a Körös-Tisza-Marosi Ármentesítő Társulattal is, hogy a szokásos évi karbantartási munkálatait mindjárt kora tavasszal kezdje meg.²⁶

A munkanélküliség szülte nélkülözés egyes kubikoscsaládokat arra kényszerített, hogy különböző befolyásos személyekhez könyörödományért folyamodjanak. Erre kényszerült Kormos Jánosné szentesi kubikosasszony is, aki 1940 márciusában a következő kérelemmel fordult dr. Steuer György nyugalmazott államtitkárhoz, a földmunkásszövetkezet országos vezetőjéhez: „Méltóságos Uram! Alulírott azon alázatos kéressel fordulok Méltóságos Uram színe elé, mint egy kitüntetett kilenc gyermekes kesergő nagyon szegény édesanya . . . férjem kubikos földmunkás huszonöt esztendőn át szorgalmas dolgozó ember, . . . többszörösen kitüntetett frontharcos, aki a világháborúban több ízben katona volt. Most már nem tud kenyeret keresni gyermekeinek. Alázatos kérelemmel fordulok Méltóságos Uram jó szívéhez, most az egyszer támogatásért esedezünk.”²⁷ A kubikosasszony Steuernek küldött kérelme szinte önmagáért beszél és felfedi az olyan sokgyermekes kubikoscsaládok sorsát, ahol a családfő valami ok folytán keresőképtelenné vált. Ebben az esetben a család léte, mint azt a fentiek mutatják, teljesen bizonytalanná vált, mert a kubikost munkaképtelenség, rokkantság esetére járadék, szociális juttatás nem illette meg.

A megye inségeseinek helyzete 1940 tavaszára sem javult semmit, és ez az állapot megkövetelte, hogy az állam további segéllyel támogassa őket. A nincstelenség 1940 áprilisában ismét arra készítette a Belügyminisztériumot, hogy Csongrád megye nélkülöző munkásainak 10 000 P állami támogatást nyújtson. A minisztérium az alispánnak azonban szigorúan kikötötte, hogy a szóban forgó összeget csak a vármegye szociális tanácsadója által kidolgozott terv alapján lehet felhasználni.²⁸

Az eddig felsoroltak egyértelműen azt igazolják, hogy még a 40-es évek elején is munka nélkül állott, nélkülözött a kubikosok egy bizonyos százaléka. Ezeknek az embereknek a sorsa olyan mostoha volt, hogy a helyi hatóságok és a kormány kénytelenek voltak ismét bevezetni az inségmunkát és a különböző állami támogatásokat. A nyomorgó kubikosok, földmunkások türethetetlen helyzete arra sarkallta a földmunkásszövetkezeteket is, hogy ezen állapot ellen felemléjk szavukat. 1940 tavaszán a Földmunkások Vállalkozó Szövetkezte taggyűléseik határozatában arra kérték a kormányt, hogy a munkavállaló szövetkezeteket több munkával lássa el, mert tagjaik a nehéz, hosszú télben élelmi-szereikből kifogytak, eladósodtak, lerongyolódtak. Egyébként ebben az ügyben Varga József kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter április 2-án fogadta az OKH Földmunkásszövetkezeti Osztályának és a többi munkavállaló szövetkezetek küldöttségeit.²⁹ A küldöttségjárás nem sok eredménnyel járhatott. Erre utal többek között a szentesi földmunkásszövetkezet 1940 májusi távirata, amelyben értesítette a földművelésügyi, valamint a kereskedelmi és közlekedésügyi minisztereket, hogy a városban 600 szövetkezeti kubikos munka nélkül van, mert a közmunkák odaítélésénél az OKH-t teljesen mellőzték. A szövetkezet vezetősége a két minisztertől sürgősen munkát kért.³⁰ Ugyanebben a hónapban az igazgatóság azt táviratozta dr. Bonczos Miklós belügyminiszteri államtitkárnak, hogy Szentesen 800 kubikos áll tétlenül, akik türelmetlenül újabb közmunkák megindítását követelik.³¹

Az inséges helyzet enyhítésére a megye közigazgatási apparátusának vezetője is lépéseket tett. Az alispán átiratot intézett a kubikosok munkába való elhelyezése érdekében az állampépítészeti hivatalnak, az ármentesítő társulatoknak és a kultúrmérnöki hivataloknak, amelyben arra kérte a

²⁵ CsMLSzF Mindszent járás fősolgabírójának iratai 7-1/1940. sz.

²⁶ Uo.

²⁷ CsMLSzF SzFVSzI 525/1940. sz.

²⁸ CsMLSzF CsMAI 2735/1940. sz.

²⁹ CsMLSzF SzFVSzI 18/1940. sz.

³⁰ CsMLSzF SzFVSzI 24-1/1940. sz.

³¹ Uo.

nevezett hivatalok vezetőit, szíveskedjenek tájékoztatni, hogy a következő évben milyen munkákat szándékoznak kivitelezetni. Az átiratra a Szentesi M. Kir. Államépítészeti Hivatal 1940. december 19-én tájékoztatta az alispánt, hogy 1941-ben milyen közmunkákat szándékozik elvégeztetni. A végzendő munka zöme útépités volt, ahol az év folyamán 12–84 munkanapon keresztül 150–200 kubikos foglalkoztatását vette tervbbe a nevezett hivatal.

A Kultúrmérnöki Hivatal Hódmezővásárhelyről arról számolt be, hogy az egész vármegye területén belvíz-lecsapolási munkákat fog végezteni. Szegvár község belterületének víztelenítésére 3000 P áll rendelkezésre – jelentették –, és e munkát 1941 tavaszán szegvári kubikosokkal végeztetik el, amely munkán előreláthatólag 50 embert tudnak alkalmazni körülbelül három hétig 80 filléres köbméterenkénti akkordbérézssel. A Csongrád–Sövényházi Ármentesítő Társulat azt jelezte, hogy a társulat a jövő évben a Dongéren a tömörkény–pusztaszeri útkereszteződésnél építendő híd, továbbá belvízcsatornák tisztítására 3000 P-nyi összeget irányzott elő, töltések emelésére meg 80 000 P állami segélyt kaptak, de csakis erre a célra. A munkák végrehajtásához a magas vízállás levonulása után 1941 tavaszán fognak hozzá Csongrád, Csanytelek, Tömörkény és Gátér községek határában, s a töltés-emelést a környékbeli kubikosokkal szándékoznak elvégeztetni, akik naponta 3–5 P-t kereshetnek. A társulat főmérnöke jelentésében továbbá megjegyezte, hogy a társulat árterében, de még azon kívül is az ártéri községek határában nagy kiterjedésű vízlecsapolásnál azonnal lehetne munkáalkalmakat teremteni, amelyre azonban a társulatnak fedezete nincs. Mintegy 30–35 000 P-vel nagy területeket lehetne a vízelöntéstől mentesíteni, ahol 200 kubikosnak 40 napon keresztül a megélhetése biztosított volna.

A Szegedi Ármentesítő Társulat pedig azt közölte az alispánnal, hogy csatornák építésére 14 000 P-t irányzott elő, és a munkákon 11 héten át 180 kubikos találhat megélhetésre a rendelet szerinti akkordbér mellett.³² Hogy a fent közölt munkák valamelyikéből is megvalósult-e valami, azt iratok hiányában nem tudjuk megállapítani. Pedig a tervezett munkák gazdasági szempontból is igen hasznosak lettek volna.

*

Az ország hadbalépése, a katonai bevonulások a Csongrád megyei kubikos és mezőgazdasági munkáscsaládok amúgy is nehéz helyzetét még súlyosabbá tette. Ehhez persze még továbbra is társult a munkanélküliség teremtette nyomor. E megállapítást igazolja az az eset is, amikor Baráth István algyői kubikos két társával együtt megjelent a község előjárósága előtt, hogy a munka nélkül levő kubikosok nevében munkát kérjen. Baráthék arra kérték a község jegyzőjét, hogy a falu területén a Csergő, illetve a Vitéztelepen a már megkezdett ármentesítő munkálatokat folytassák tovább, de ne az elmúlt évben fizetett munkadíjak alapján.³³ Az algyői földmunkásoknak az utóbbi kérése arra a megállapításra enged következtetni, hogy egyes munkahelyeken az árakhoz viszonyítva alacsony volt a kubikosok napszáma, amiből képtelenek voltak kijönni. A község előjárósága előtt megjelent Baráthék a többi kubikos nevében a munka megindítására sürgős intézkedést kértek, mert mint előadták „... a nagy családú emberek... létfenntartásukat már nem tudják kellőképpen biztosítani”.³⁴

A Magyar Munkás című lap 1941. március 1-i és 15-i számai meg azt közölték, hogy az Országos Gazdasági Munkaközvetítő Iroda nyilvántartása szerint Csongrád megyében a tárgyalt időszakban 500 időszaki munkás és 600 munkanélküli kubikos volt.³⁵ Szentesen pedig a polgármester október havi jelentése szerint 200 kubikos állt munka nélkül, de a déda–szeretfalvi vasútépítkezéshez nem mentek el dolgozni, mert az ottani keresettel és ellátással nem voltak megelégedve.³⁶ Az erdélyi vasútépítkezéseknél feltétlenül meg kell említenünk, hogy a kubikolás a kavicsos, sziklás talaj miatt igen nehéz volt, ami nagy erőfeszítést kívánt a kubikosoktól, s ezt a nehéz fizikai munkát még a korábban említett felárral sem lehetett megfizetni, kiváltképpen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy az élelmi-szert a feketepiacról kellett pótolniuk.

³² CsMLSzF CsMAI 10217/1940. sz.

³³ CsMLSzF Algyő község jegyzőjének iratai 1112/1941. sz.

³⁴ Uo.

³⁵ Magyar Munkás 1941. március 15-i száma.

³⁶ CsMLSzF CsMFÁI 950/1941. sz.

A kubikosok elhelyezkedése 1942-ben sem volt zökkenőmentes. Ezt a megállapítást igazolják Csongrád város rendőrkapitányának havi jelentései is, aki a főispánt rendszeresen tájékoztatta a város mezőgazdasági munkásainak és kubikosainak a helyzetéről. Az 1942. januári jelentésben a rendőrkapitány arról számolt be, hogy a szigorú tél miatt Csongrádon 90–100 kubikos és 200–220 mezőgazdasági munkás teljesen kereset nélkül van. A város viszont csak 42 földmunkást foglalkoztatott csatornatisztításnál és részben a kertészetben.³⁷ A rendőri jelentés azt tükrözi, hogy a munkanélküliség réme a földmunkások bizonyos hányadát még 1942-ben is rettegésben tartotta. A munkaalkalmak hiánya azonban nemcsak a kb. 300, többségében családfőt, családfenntartót tett éhezővé, hanem a sokgyermekes földmunkáscsaládoknál ennél jóval több embert érintett. A februári információban pedig az állt, hogy a hosszú, kemény tél miatt a földmunka végzése lehetetlenné vált, ezért a város kubikosai teljes létszámban otthon vesztegeltek. A zord időjárás a mezőgazdasági munkát is leállította, így azok közül is 600-an váltak munkanélkülivé. A város viszont csak 17 férfi munkást alkalmazott napi 3 pengő 50 fillérért.³⁸ Meg kell jegyezni, hogy a város által foglalkoztatott emberek inségmunkások voltak, és főleg a legnehezebb időszakban csak a legjobban rászorulókat alkalmazták. A földmunkások nélkülözésének az enyhítésére tehát a megye hatóságai még 1942-ben is az inségmunka ismételt bevezetésének a módszeréhez nyúltek.

A március 3-i jelentés szerint a hosszan tartó tél miatt a csongrádi kubikosok nagy százaléka még mindig nem dolgozott, otthon volt. A mezőgazdasági munkások közül meg 350–400 ember nem talált magának munkát. A város előljárósága viszont csak 30 földmunkásnak adott kenyeret a külterületi utak javításánál 3 P-s napszámot fizetve.³⁹ Az áprilisi felterjesztés arról tanúskodik, hogy a hó elolvadása után a földmunkák országszerte megindulhattak, és a csongrádi kubikosok jelentékeny része alkalmazást nyert, így a kereset nélkül álló kubikosok száma 400–420 főre csökkent, a munka nélküli mezőgazdasági munkások száma pedig 80–90 főre olvadt. A május havi rendőri jelentés arról tesz említést, hogy a munkanélküli kubikosok száma 200–250 – többségük családfenntartó – főre, a mezőgazdasági napszámosoké meg 50–60-ra apadt.⁴⁰ A júliusi hónapra már azoknak a kubikosoknak a száma, akik nem tudtak elhelyezkedni, 75-re zsugorodott, a mezőgazdasági munkások között meg olyan ember nem akadt, aki ne dolgozott volna.⁴¹ Az augusztus 1-i rendőrkapitányi jelentés pedig ekként hangzik: „... a nagy dologidőre tekintettel hatóságom területén nincs munkanélküli”.⁴² Csongrádról 1942-ben a további rendőri jelentések már nem beszélnek munkanélküliségről.

Az eddig elmondottakból megállapítható, hogy a megyében, köztük a csongrádi mezőgazdasági és kubikmunkások között, 1942 nyaráig a munkanélküliséget nem tudták véglegesen megszüntetni, soraikban szép számmal akadtak, akiknek feje felett tétlenül múltott az idő. De mindjárt hozzátehetjük, hogy a háború éveiben a földmunkások és kubikosok munkanélkülisége nem volt olyan hosszan tartó, mint a gazdasági válság idején, vagy az azt követő néhány esztendőben, ami természetesen a háborús konjunktúrának volt betudható.

A háborús idők diktálta szigorú rendszabályok a kubikosokat sem kímélték. A kormány 1942. február 25-én 1.330/1942. sz. alatt rendeletet bocsátott ki a kubikmunkák elvégzésének az érdekében. A rendelet első része kimondja: az, aki Békés, Bihar, Borsod, Csongrád, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, vagy pedig Hódmezővásárhely, Miskolc, Nagyvárad vagy Szeged törvényhatósági jogú város területén lakik, és az 1941. év folyamán egészen vagy túlnyomó részben mint kubikmunkás tartotta fenn magát, az köteles a lakhely szerinti illetékes községi elöljáróságnál (polgármesternél) 1942. március 10-ig jelentkezni.⁴³ E rendelet kiadásával a kormány minden bizonnyal azt akarta elérni, hogy főleg a háborús célokat szolgáló földmunkák elvégzését biztosítsa, e törvény egyben arra is vall, hogy a kubikosokra tehát nemcsak mint katonákra, hanem mint hadimunkásokra is szükség volt.

³⁷ CsMLSzF Csongrád megye főispánjának bizalmas iratai (a továbbiakban: CsMFBI) 3/1942. sz.

³⁸ CsMLSzF CsMFBI 59/1942. sz.

³⁹ CsMLSzF CsMFBI 87/1942. sz.

⁴⁰ CsMLSzF CsMFBI 132/1942. sz.

⁴¹ CsMLSzF CsMFBI 231/1942. sz.

⁴² CsMLSzF CsMFBI 263/1942. sz.

⁴³ CsMLSzF iktatlan irata (nyomtatvány 1330/1942. M. E. sz. rend.).

A második bekezdés akként rendelkezik, hogy az első bekezdésben említett jelentkezési kötelezettség nem vonatkozik arra a kubikosra, aki az 1942. évre a szeretfalva–dédai állami vasút-építésnél teljesítendő munkára már szerződést kötött, vagy az év március 10. napjáig a munkára szerződést köt. A rendelkezés többi pontja szigorú büntetést (elzárást, internálást) helyezett kilátásba azokkal a kubikosokkal szemben, akik nem a rendelkezésben foglaltak szerint szándékoztak cselekedni.⁴⁴ A rendelkezésből világosan kitűnik, hogy az erdélyi vasútépítkezések elsősorban katonai célokat szolgáltak, és ha a helyzet úgy kívánta, abban az esetben erre a munkára a kubikosokat erőszakkal kirendelhették. A rendelkezés első paragrafusának első pontja ki is mondja, hogy a község előljárósága (polgármester) 1942 folyamán bármikor felhívhatja a nyilvántartásba vett kubikost, hogy a szerződési ajánlat alapján munkát vállaljon, és azt, aki nem hajlandó szerződést kötni, honvédelmi munkára kirendelheti.⁴⁵

Majd az iparügyi miniszter 1942. március 2-án a 1399/XIII. 1942. sz. rendeletében utasította Békés, Bihar, Borsod, Csongrád, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék valamennyi községeinek előljáróságait és a városok polgármestereit, hogy az összes kubikosmunkások összeírását rendeljék el, az 1943-as évben végzendő munkák céljából. Mindszent főjegyzője a miniszteri rendeletnek megfelelően március 5-én hirdetmény útján értesítette a községben tartózkodó kubikosokat, hogy a községháza 9-es számú szobájában büntetés terhe mellett kivétel nélkül jelentkezzenek még azok is, akik valahova leszerződtek. Adataink szerint a felhívás eredményeként Mindszenten 1012 kubikost írtak össze.⁴⁶

A földmunkásokkal szemben a kényszermunkát 1943-ban is alkalmazták. A helyi hatóságok továbbra is figyelemmel kísérték a munkások szerződésükötéseit, és ha úgy látták, hogy vannak köztük, akik nem helyezkedtek el, az esetben az erőszak alkalmazásától sem riadtak vissza. Ilyen kényszerintézkedés bevezetésére szólította fel 1943. április 21-én az alispán Szentés polgármesterét, hogy a még le nem szerződött munkásokat honvédelmi munkakötelezettként ki kell rendelni munkára. Az alispán úgy vélte – és ezért felhívta a polgármester figyelmét –, hogy Szentesen különösen hetipiaci napokon jelentékeny tömegű földmunkás ácsorog munka és szerződés nélkül. Bőven akad köztük – írja – mezőgazdasági munkás is, akiknek igénybevétele elsőrendű érdeke a városnak is, mert ez az intézkedés – azaz a kényszermunka alkalmazása – hozzájárulna a megfizethetetlen munkabérek alakításához és a munkafegyelem lazításában nagy szerepet játszó úgynevezett „emberpiac” felszámolásához.⁴⁷ Hogy Szentesen a földmunkások soraiban szép számmal akadtak olyanok, akik szerződés nélkül álltak, az annak volt köszönhető, hogy az élelmiszer- és iparcikkek áraihoz mérten a napszámbérek alacsonyak voltak, és az ilyen napszám mellett a földmunkások – ahogyan azt ők kifejezték – a „sóra-paprikára” valót sem keresték meg. Bár az alispán a szentesi földmunkások által kért munkabérek megfizethetetlennek tartotta, de azt már nem vette figyelembe, hogy ezek az emberek a rendeletileg szabályozott bérek mellett a kialakult árakkal meg tudnak-e küzdeni. Szentesen a tárgyaltd időben 180 földmunkást hallgattak ki, de még így sem tudták megállapítani a szerződés nélküli munkások számát. Erre föl az alispán a 410/1943. M. E. sz. rendeletben foglaltak alapján sürgette, hogy a városi gazdasági munkaközvetítő hivatal foglalja jegyzékbe a még le nem szerződött földmunkásokat.⁴⁸ A különböző miniszteri rendelkezések és a helyi hatóságok intézkedései azt mutatják, hogy a háború a kubikosoktól és mezőgazdasági munkásoktól milyen nagy áldozatokat követelt. Egy részük a fronton hullatta vérért, más részük, akik itthon maradtak, azokkal meg a helyi közigazgatási apparátus vezetői tetszésük szerint szabadon rendelkezettek, a háborús közmunka terheit őrjük rótták.

A háború nehéz évei a legszükségesebb élelmiszerellátás – mint például a kenyérgabona – területén is nagy megpróbáltatásokat zúdított a földmunkás, kubikoscsaládokra. Sok családban a hadiállapot olyan helyzetet teremtett, hogy a mindennapi megélhetéshez szükségeseket is alig tudták előteremteni, megfelelő ruházkodásra, lakásigények kielégítésére pedig még csak gondolni sem lehetett.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ CsMLSzF iktatlan irata (az Ip. M. 1399. XIII. sz. rend.).

⁴⁷ CsMLSzF Szentés város polgármesterének iratai 1471/1943. sz.

⁴⁸ Uo.

A lakosság kenyérgabonával való ellátása már 1940-ben problémát jelentett, s a helyi államapparátus vezetőinek már ekkor nagy gondot okozott, ezt tükrözi Csongrád polgármesterének 1940. július 17-én kelt kérelme is. A polgármester azt kérte az alispántól, hogy a rendkívüli viszonyokra tekintettel a város lakosságának fő élelmezési cikkét, a kenyérgabonát ne legyen kénytelen drága áron beszerezni, ezért sürgősen intézkedjen.⁴⁹ A helyzet ezen a téren az volt – ami a későbbiek folyamán egyre rosszabb lett –, hogy a kenyérgabona ára a háborús spekuláció következtében olyan magasra szökött, hogy azt a város lakosságának legszegényebb rétege, a mezőgazdasági munkás- és kubikoscsaládok képtelenek voltak megvásárolni. Ezért kérte a polgármester az alispánt arra, hogy a város lakossága ellátásának biztosítására az új termés betakarításáig hetenként egy-egy vagon ó-búza kiosztását engedélyezze.⁵⁰ Erre annál inkább szükség volt, mert Csongrádon a katonai bevonulások miatt 122 földmunkás az aratási szerződési kötelezettségének részben vagy egyáltalán nem tudott eleget tenni, tehát ezek az emberek nem tudtak a családnak gabonát keresni. A katonaságtól aratásra szabadságot földmunkások közül is csak 115 embernek sikerült kisebb keresethez jutni, hét kubikos pedig egyáltalán nem kapott aratási szabadságot, akik emiatt nem tudták a családnak megkeresni a kenyérgabona fejadagot. A helyzet súlyosságánál fogva Csongrád polgármestere végezetül a keresetben megrövidült földmunkáscsaládok anyagi támogatását kérte. A csongrádi eset különben nem volt egyedi jelenség, a megye más falvainak és városainak előljáróságai szintén hasonló kéréssel fordultak az alispánhoz.⁵¹ Adataink tehát hitelesen igazolják, hogy a megye földmunkásságának a legszükségesebb élelmiszerral, a kenyérral való ellátása a háború kezdetén milyen nehézségekbe ütközött. Ez a helyzet készítette a földművelésügyi minisztert a háború második évében arra, hogy rendeletben szabályozza a katonai szolgálat miatt hátrányos helyzetbe került földmunkások, kubikosok, az aratómunkások támogatását. A miniszteri rendelet értelmében az öt mázsán aluli vagy az egyáltalán nem keresőket azonnali segélyezésben kellett részesíteni,⁵² mert állami támogatás nélkül ezek a bajba került családok egyszerűen nem tarthatták volna fenn magukat.

Hogy a megye lakosságának kenyérgabonával való ellátása az elkövetkezendő években mennyire súlyossá vált, arra egyik bizonyíték, hogy a közellátásügyi miniszter 1942. augusztus 18-án 548.688/1942. sz. leiratában külön utasította Csongrád polgármesterét, hogy az erdélyi vasút-építkezésnél alkalmazott kubikosok és családjaik részére kiadott kenyérgabonajegyet haladéktalanul szedesse be, helyeztesse letétbe, és csak a kubikos ottani munkájából való végleges elbocsátása után váltassa vissza, de csak az esetben, ha a munkás a vasútépítés parancsnokságától az elbocsátó jegyet és az élelmezési kijelentőt felmutatja.⁵³

A földmunkásszövetkezet a nyomorúságos helyzetben levő kubikosok tagjainak sorsán a háború esztendeiben továbbra is különböző adományokkal próbált könnyíteni. 1939 decemberében a szövetkezet országos központja értesítette szentesi szervezetét, hogy a rászoruló szövetkezeti tagok gyermekei részére Szabados András csongrádi cipésznél 25 pár cipőt megrendelhet.⁵⁴ 1940 őszén ez az akció folytatódott, és főleg a sokgyermekes kubikoscsaládok kerültek előtérbe. A központhoz felterjesztendő lajstromban fel kellett tüntetni a segélyezésre javasolt gyermekek testvéreinek a számát, továbbá azt, hogy az apa mikor dolgozott utoljára szövetkezeti munkán. A szövetkezeti osztály azt viszont kikötötte, hogy szövetkezetellenes, vagy a szövetkezettel szemben közömbös magatartású földmunkás támogatását mellőzzék. A teljes üzletrészt befizetett tagokat most is előnyben részesítették.⁵⁵ Az természetes, hogy azok a kubikosok voltak a kevesebben, akik az esedékes üzletrészt képesek voltak rendezni, tehát a nagy többségük, akik fizetőképtelenek voltak, azok eleve háttérbe szorultak, vagy lehet, számításba se jöhettek ez alkalommal sem. A szentesi szövetkezet ügyvezetője végül 21 gyermek névsorát terjesztette fel, akik közül 1941 tavaszára 18-an kaptak cipőt.⁵⁶

⁴⁹ CsMLSzF CsMAI 5744/1940. sz.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ CsMLSzF CsMAI 7562/1940. sz.

⁵² Uo.

⁵³ CsMLSzF Csongrád város polgármesterének iratai 7014/1942. sz.

⁵⁴ CsMLSzF SzFVSzI 40–1/1939. sz.

⁵⁵ CsMLSzF SzFVSzI 38/1940. sz.

⁵⁶ Uo.

Az országos szövetkezeti központ a cipősegélyezésen kívül más jellegű segélyezést is szervezett. Ezt tette akkor is, amikor a Magyar Irodalmi és Művészetpártoló Egyesület Ügyvezetőisége 1941 márciusában gróf Bethlen Istvánné, mint az MEIME védnöke kezdeményezésére körlevelet bocsátott ki a különböző szövetkezetek igazgatóságainak a tanköteles szegény sorsú, főleg falusi gyermekek tankönyvvél, tanszerrel való megsegítése tárgyában.

Az egyesület a körlevélben ismertette, hogy gondos számítások alapján megállapították, Magyarországon közel 300 000 azon tanköteles gyermekek száma, akik tanszer tekintetében ellátatlanok. „Szörnyű ez a szám! Nemzeti érdek, hogy rajtuk társadalmi úton segítsünk.”⁵⁷ – hangzik a felhívás záró mondata. Ez a szám valóban elgondolkodtató adat és egyben tükörképe a földmunkásság iskolázatlanságának. A Horthy-korszak uralkodó osztálya ugyanis kellően nem segítette elő ezen társadalmi réteg ifjúságának megfelelő oktatását, nevelését. Nem teremtett a földmunkásság számára olyan lehetőséget, hogy gyermekeiket rendszeresen iskolába járassák, amint azt a fentiek is mutatják, a legfontosabb tanszerek sem voltak számukra biztosítottak, azt is könyörödmányok útján próbálták megoldani. A földmunkásszövetkezet szentesi igazgatósága ezen célra mindössze 20 pengőt adományozott.⁵⁸

*A kubikosok és más agrárproletárok üldözése és osztályharca
a háború esztendeiben*

A kormány miniszterelnöke, gróf Teleki Pál a II. világháború kirobbanásának – 1939. szeptember 1. – napján „MAGYARORSZÁG NÉPÉHEZ” címmel szöveget adott ki.

„Az európai helyzet ma súlyosra fordult. Az államok egész sora, közöttük több közismerten semleges állam különleges intézkedéseket tett az ország rendjének, a termelés folyamatoságának és a lakosság mindennapi élete lehető zavartalanságának a biztosítására.

A vezetésem alatt álló kormány természetesen hasonló elhatározásra jutott, és mindazokat az intézkedéseket megteszi, amelyek szükségesnek látszanak a közbéke és a gazdasági élet folytonosságának fenntartására . . . ezért . . . az alábbi rendelkezéseket lépteti életbe:

- a kivételes hatalom életbeléptetéséről;
- az egyesülési jog korlátozásáról;
- a kitiltás, rendőrhatalmi felügyelet vagy őrizet alá helyezésről (internálás);
- a sajtó ellenőrzéséről (belföldi cenzúra);
- a külföldi sajtótermékek ellenőrzéséről;
- az egyes anyagkészletek zár alá vételéről;
- az iparban (kereskedelemben), valamint a bányászatban és a kohászatban alkalmazottak munkaviszonyára vonatkozó egyes rendelkezések hatályának ideiglenes felfüggesztéséről (a munkaidő korlátozásának és a fizetési szabadságnak felfüggesztéséről);
- az árak színvonalának rögzítéséről.

Ezeket a rendeleteket szükség szerint más kormányrendeletek is fogják követni.

Elvárom Magyarország józan lakosságától, hogy általános közérdekből, valamint minden egyes polgár jól felfogott egyéni érdekéből teljes erővel arra fog törekedni, hogy a hatóságok hazafias munkáját megkönnyítse.”⁵⁹ A kiadott szöveg arra vall, hogy a háború kezdetekor a kormány azonnal szükségesnek tartotta az eddignél még súlyosabb munkáellenes intézkedések életbe léptetését. Minden igyekezetével azon volt, hogy a munkásság politikai jogait, megmozdulásait gúzsba kösse. A gazdasági életre vonatkozó rendeletek pedig azt bizonyítják, hogy a magyar uralkodó osztály németbarát politikai köre egyre tudatosabban készülődött a háborúba való belépésre.

A háború megindítása után a hatóságok a baloldali pártok és szervezetek működését az eddigieknél jobban kezdték korlátozni, aminek következtében tagjaik létszáma csökkenni kezdett. A megye főispánja 1940 februárjában a belügyminiszter 171.218/1938. VII. a. sz. rendeletében foglaltak alapján az alábbiakat jelentette a miniszternek: „. . . van szerencsém jelenteni, hogy a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége szentesi csoportja közel 600 tagot számlál . . . a földmunkás-

⁵⁷ CsMLSzF SzFVSzI 49/1941. sz.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ CsMLSzF Csongrád város polgármesterének iratai 4702/1939. sz.

csoport ez idő szerint alig fejt ki működését”.⁶⁰ Az, hogy a földmunkásszövetség Szentesen ebben az időben alig működött, az elsősorban a hatósági zaklatások következménye volt. Feltételezhetően összefüggésben lehetett azzal is, hogy a szociáldemokrata pártnak a földmunkásszövetségen keresztül a kubikosokra ugyan megvolt a befolyása, de ez a befolyása a háború időszakában csökkent.⁶¹

Hogy a szociáldemokrata pártot mennyire üldözték a helyi hatóságok, arra egyik bizonyíték a sok közül a Mindszenti járás főszolgabírójának 1940 februárjában tett jelentése. Közölte a főispánnal, hogy a járás területén szociáldemokrata mozgolódás észlelhető. A mozgolódás titkos szervezője – írja a főszolgabíró – a kommunista érzelmeről közismert Kovács Mátyás mindszenti építőipari munkás. A titkos összejövetelek Kovács lakásán voltak, amit a csendőrség figyelt, és arra várt, hogy a szervezkedést minden részletében leleplezze. A csendőrség bizalmi emberének sikerült Kovács közvetlen környezetébe férkőznie. A mindszenti szociáldemokrata szervezkedés szálai a jelentés szerint Hódmezővásárhelyre vezettek, Takács Ferenc volt országgyűlési képviselőhöz. Majd a későbbiek folyamán a szálak Szentésre vezettek Gyulavári Gézához, Szentés város tanácsnokához, aki – a főszolgabírói információ szerint – Szentesen kívül Mindszent, Szegvár szociáldemokrata pártszervezeteinek szervezését is kezébe vette.⁶² A mindszenti szocialista szervezkedés nemcsak a hatósági üldözések hiteles bizonyítéka, hanem arra is adatul szolgál, hogy a terror ellenére az uralkodó osztály képtelennek bizonyult a szociáldemokrata, sőt a szociáldemokrata pártba beépült kommunista politikai ténykedését meggátolni. Mindemellett meg kell említeni, hogy Mindszent Csongrád megye egyik jelentős kubikos településű községe volt, ami arra enged következtetni, hogy a Kovács-féle szocialista szervezkedésből a kubikosok nem maradhettek ki, közismerten demokratikus, baloldali beállítottságuk miatt. Az, hogy Gyulavári Szentesen, Mindszenten és Szegváron vette kezébe a szociáldemokrata párt újjászervezését, nem tekinthető véletlennek, mivel ezeken a helyeken élt a megye kubikosainak nagyobb százaléka, akikre a pártépítő munkában Gyulavári bizony számíthatott.

A kormány a háború esztendeiben egyre nagyobb megszigorításokat alkalmazott a munkássággal szemben. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter 8.600/1940. VII. res. számú 1940. április 27-én „Május 1-ével kapcsolatos biztonsági intézkedés” tárgyában kiadott rendeletben utasította az ország valamennyi alispánját, rendőrkapitányát és a csendőrkerületek parancsnokait, hogy: „A gyülekezési jog korlátozásáról szóló 8.120–1939. M. E. számú rendelet 1. §-a értelmében politikai jellegű népgyűlések, felvonulások és más politikai összejövetelek tartása további intézkedésig tilos, és megtagadtatás – szükség esetén – karhatalommal is meg kell akadályozni.”

A miniszter május 1-től 2-ig bezárólag minden gyűlést, felvonulást megtiltott, sőt a nagyobb létszámú kirándulásokat sem tartotta kívánatosnak, valamint elrendelte az államrendészet szempontjából gyanús személyek őrizetbe vételét. A rendelet kimondja, hogy: „A legéberebb figyelemmel kell . . . kísérni a munkanélküliek (úgy az ipari munkások, mint a mezőgazdasági munkások és kubikosok) minden mozgódulását, valamint a szervezkedésükre irányuló szélsőséges politikai törekvéseiket.”⁶³

Magyarország háborúba lépését követően a KMP kidolgozta az új politikai helyzetnek megfelelő irányvonalát, amely a népfrempolitika továbbfejlesztését jelentette háborúellenes, nemzeti függetlenségi fronttá. 1941 áprilisában kidolgozta a „Független, szabad, demokratikus Magyarországot” című programját. A program alapvető feladatként szabta meg a háború megszüntetéséért, s az ország demokratikus átalakításáért való küzdelmet.

A KMP 1941 áprilisától, de még fokozottabban júniusától a Szovjetunió megtámadása után arra törekedett, hogy megértse a nemzeti összefogás szükségességét, benne a parasztság fontosságát. E célt szolgálta Mód Aladárnak, az illegális KMP tagjának a Szabad Szó 1941. június 15-i számában megjelenő „Megvalósítható-e a parasztegyeség?” című írása.⁶⁴ Az illegálisban levő kommunista párt a fentiek szerint nagy fontosságot tulajdonított a nemzeti összefogásnak, s benne a parasztegyeség kialakításának. A parasztegyeség megteremtése ugyanis lényeges politikai feladat volt, hiszen az ország lakosságának nagy többségét a parasztság, a földmunkásság alkotta, s ezeknek az embereknek e kérdésekben vallott állásfoglalása a párt számára nem lehetett közömbös.

⁶⁰ CsMLSzF CsMFBI 36/1940. sz.

⁶¹ Földmunkás és szegényparaszt . . . 958.

⁶² CsMLSzF Mindszent járás főszolgabírójának iratai 7–1/1940. sz.

⁶³ CsMLSzF CsMDBI 102/1940. sz.

⁶⁴ Földmunkás és szegényparaszt . . . 982–984.

A kommunista párt iránti bizalom a háború éveiben egyre jobban megnövekedett, ennek egyik bizonyítéka Bába István Mindszenti kubikos esete is, aki ellen a szegedi kir. ügyészség 1941. április 10-én vádat emelt azzal az indokkal, hogy a nevezett kubikos az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására, megsemmisítésére irányuló vétséget követett el. A vádirat szerint Bába Mindszenten 1941. március 26-án délelőtt, a Koncz-féle korcsmában a következőket jelentette ki: „Én mindég a baloldali eszmék híve voltam és vagyok ma is. Ha a Szovjetunió pártja lépne fel Magyarországon, én lennék az első, esetleg a második, aki belépne a pártba, mert annak a pártnak mindig is híve voltam.” Majd ugyancsak Mindszenten, a Bereczki-féle korcsmában a következőket mondta vitéz Szakállházi Lajos ny. csendőr alhadnagynak: „Alhadnagy úr emlékszik rá, hogy 1920-ban huszonöt botot veretett a fekemre, mert kommunista voltam; én ezért nem haragszom magára, hanem inkább büszke vagyok arra, hogy annak idején a kommunista eszmék úttörője voltam. Szóval kommunista voltam és vagyok most is, és vegye tudomásul . . . maholnap az oroszok fognak diktálni, úgy Német-, mint Magyarországon. Azt a huszonöt botot, amit magától kaptam, majd akkor fogom visszaadni, amikor az oroszok ide bejönnek.”⁶⁵ Bába kijelentéséből egyértelműen az tűnik ki, hogy a kommunista rendszer hívének vallotta magát, és az ország Szovjetunió általi felszabadítását várta, minden bizonnyal több hasonló sorsú emberrel együtt.

A belügyminiszter 11.500/1941. VII. res. számú rendeletében 1941 júniusában, Magyarország és a Szovjetunió között bekövetkezett hadiállapotra hivatkozva elrendelte a kommunistagyanús egyének és a Magyarországon tartózkodó „szovjetorosz” állampolgárok haladéktalan internálását.⁶⁶ A belügyminiszter e brutális rendelet bevezetésével a kommunisták működésének teljes megfojtására s a háborúellenes hangulatkeltés elnémitására törekedett, nehogy belpolitikai zavargások üssék fel a fejüket.

A Szovjetunió elleni hadjárat megindítása után a munkásokkal, valamint pártjaikkal és szervezeteikkel szembeni terrorisztikus hatósági fellépések Csongrád megyében szinte mindennaposá váltak. A megye alispánja 1941. július 3-án keltezett átiratában, hivatkozva a belügyminiszter 133.254/1940. VII. a. számú rendeletére, utasította a földmunkásszövetség szentesi csoportját, hogy 15 napon belül költöztesse el a vele egy helyiségben működő szociáldemokrata párt helyi szervezetét.⁶⁷ Majd a 407/1942. számú szentesi polgármesteri irat arról tanúskodik, hogy Vajda Imre és társai – mint a helyi munkásság vezetői – a kiköltöztetést a belügyminiszternél megfellebbezték. Azonban Vajdák fellebbezése ellenére a rendőrkapitányság vezetője a munkásotthont lezáratta, és a szociáldemokrata párt ingóságait zár alá vette.⁶⁸ A fenti intézkedések arra utalnak, a helyi hatóságok nem tarották kívánatosnak, hogy a szociáldemokrata párt és a földmunkásszövetség a munkásotthonban egy fedél alatt ténykedjen. Ugyanis arról van szó, hogy Szentesen a szociáldemokrata párt politikai irányítása alatt a földmunkásság, a kubikosok és az ipari munkások szoros együttműködése alakult ki, s a munkásságnak ez a szervezetsége a megye és a város urainak szemében különösen most, a háború éveiben nem volt kívánatos.

A szentesi munkásotthon hatósági lezárásának azonban nem volt jogalapja, és a Belügyminisztérium 1942. március 27-én keltezett leiratában értesítette az alispánt, hozzájárul ahhoz, hogy a Szociáldemokrata Párt helyi szervezete és a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége szentesi csoportja egy helyiségben működhesen. De a minisztérium egyben utasította a szentesi rendőrkapitányságot, hogy mind a pártszervezetet, mind pedig a szövetséget a legszigorúbban ellenőrizze,⁶⁹ ami azt jelentette, hogy mind a szociáldemokrata párttal, mind a szövetséggel szemben a bizalmatlanság egy percre sem szűnt meg, sőt további zaklatásoknak voltak kitéve.

A megye hatóságainak üldözése oda vezetett, hogy a megye egyes helyein a szociáldemokrata párt és a földmunkásszövetség politikai aktivitása erősen alábbhagyott. Ezt igazolják Csongrád város rendőrkapitányának jelentései is, aki 1942. január 2-i bizalmas jelentésében arról tájékoztatta a főispánt, hogy az elmúlt hónapban Csongrádon a munkások gyűlést nem tartottak, és a szociál-

⁶⁵ A Csongrád megyei munkásmozgalmak 1919. augusztus 1–1944. október 10. Szerk.: Serfőző Lajos. Szeged, 1977. MSzMP Csongrád Megyei Bizottsága és a Csongrád Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága. 669–670.

⁶⁶ CsMLSzF CsMFBI 203/1941. sz.

⁶⁷ CsMLSzF CsMAI 8356/1941. sz.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ CsMLSzF CsMAI 3444/1942. sz.

demokrata párt részéről sem volt tapasztalható politikai megmozdulás.⁷⁰ A február 3-i rendőri jelentés arról számolt be, hogy a városban a munkásszervezetek gyűlést nem tartottak, és a szociáldemokrata párt nem fejtett ki politikai aktivitást.⁷¹ Március 3-án pedig azt jelezte, hogy a földmunkásszövetség csongrádi csoportja a folyó évben nem szándékozik tisztújító gyűlést tartani. Majd a kapitány arról is beszámolt, hogy hatósága területén sztrájk nem fordult elő.⁷² A rendőri jelentések tehát egybehangzóan azt igazolják, hogy Csongrádon a hatóságoknak sikerült a munkásság politikai, szervezeti életét elnyomni, ami azonban mint látni fogjuk, ennek ellenére sem semmisült meg egészen.

A földmunkásszövetség, mint a kubikosok, mezőgazdasági munkások érdekvédelmi és harci szervezete, állandó üldözésnek volt kitéve. Erre példa a csongrádi csoport esete is. A nevezett szövetség 1942 áprilisában rendes évi közgyűlésének megtartására készült, s az alispánhoz fordult kérelmével, hogy a közgyűlés megtartását engedélyezze. Az alispán a kérelem kézhezvétele után utasította a polgármestert, akadályozza meg a „fiókegyesület” működését, azzal indokolva, hogy az alispáni nyilvántartás szerint a csoport szabályszerűen meg sem alakult, és így működést nem fejthet ki.⁷³ Az alispán intézkedése azt igazolja, hogy a megye állami vezetői veszedelmes baloldali szervezetnek tartották a földmunkásszövetséget, s azon voltak, hogy létezését lehetetlenné tegyék. A földmunkásszövetség vezetői és tagsága azonban a terror ellenére bátran küzdöttek jogaikért. A csongrádi csoport körül kialakult helyzetnek a szövetség országos központja vetett véget oly módon, hogy a szövetség központi elnöksége 1942. szeptember 21-én bejelentette a Belügyminisztériumnak, hogy a szövetség alapszabálya 9. §-ának 2. pontja alapján Csongrádon a földmunkásszövetség tulajdonát képező Kétágú u. 1. sz. alatti házában befizetőhelyet létesít. A befizetőhely létre is jött, hivatalos óráit vasárnaponként 9 és 12 óra között tartotta, vezetőjéül Kádár Rókuszt választották meg.⁷⁴ A befizetőhely létesítése ellen a Belügyminisztérium sem tudott kifogást emelni, tehát így a csongrádi földmunkásszervezet működését az alispánnak is engedélyezni kellett, ami persze nem azt jelentette, hogy működését az állami vezetés nem kísérte figyelemmel. A közigazgatás vezetőinek az a törekvése, hogy a csongrádi földmunkásság szervezeti életét teljesen tönkrevéte, az a földmunkásság közös összefogása következtében meghiúsult.

Amint azt a csongrádi földmunkások esete is mutatta, a hatósági fellépések ellenére a kubikosok nem hátráltak meg, a szocializmus eszméjébe vetett hitüket nem könnyen adták fel. A csendőri, rendőri brutalitással dacolva képek voltak újult erővel harcolni, szervezkedni még a háború okozta legsötétebb esztendőkből is a fennálló rend ellen. Ezt tették a szentesi kubikosok is, akik 1942 decemberében, amikor a Székelyföldről hazatértek, Vecseri Bálint kezdeményezésére elhatározták, hogy kommunista csoportot alakítsanak.

Vecseri a legmegbízhatóbb kubikos társainak – mint Borbás Lajos, Bozó Sándor, Mikecz János, Szőke Mátyás – kifejtette abbeli nézetét, hogy elérkezettnek látja az időt Szentesen az illegális kommunista csoport megszervezésére. Vecseri felhívta társainak a figyelmét, hogy a megalakítandó kommunista csoport legfőbb feladatának a KMP célkitűzéseinek és politikájának megvalósítását kell tekintenie. Ami pedig a munka megszervezését illette, az volt a véleménye, hogy a megalakuló kommunista sejtnek a legális szervezetekben folyó mozgalmi munkát kell irányítani. Első legfontosabb feladatnak tartotta a szociáldemokrata párt helyi szervezetéből, a földmunkásszövetség városi csoportjából és a szentesi ipari szervezetekből a megbízható emberek kiválasztását, akikkel együtt dolgozhatnak.⁷⁵ Az illegális kommunista szervezkedést kezdeményező Vecseri valóban csak a legmegbízhatóbb egyénekre támaszkodhatott, a kiválasztásnál tehát nagyon körültekintően kellett eljárnia, mert ha megbízhatatlan emberekre esik a választása, az nagyon könnyen lebukáshoz vezethetett volna. Arra is ügyelnie kellett, hogy olyan egyéneket válasszon ki, akik az illegális munkában jártasak.

Az így megalakult illegális kommunista csoport titkos megbeszéléseit a hatóságok által kevésbé ismert Borbás Lajos Pacsirta u. 8. sz. alatti lakásán tartotta. Ez a kis nádfedeles ház a város egyik

⁷⁰ CsMLSzF CsMFBI 3/1942. sz.

⁷¹ CsMLSzF CsMFBI 59/1942. sz.

⁷² CsMLSzF CsMFBI 87/1942. sz.

⁷³ CsMLSzF Csongrád város polgármesterének iratai 2390–2/1942. sz.

⁷⁴ CsMLSzF CsMAI 10136/1942. sz.

⁷⁵ *Borbás Lajos*: Közkatonák. Bp., 1972. Táncsics Könyvkiadó, 280–283.

legeldugottabb helyén húzódtott meg, ezért nagyon alkalmasnak bizonyult erre a célra. Borbás különben a konspiráció szabályainak megfelelően oly módon is alkalmassá tette házát a titkos összejövetelekre, hogy a lakásból eltávolította és biztonságba helyezte a tulajdonát képező Vörös Újságokat, a Tanácsköztársaság idején kiadott brosrúkat.⁷⁶

A szentesi kommunista sejt megbeszéléseit hetenként tartotta, és ezeken az összejöveteleken elemezték a kor politikai, katonai helyzetét, valamint megvitatták a soron következő feladatok végrehajtását. A munka eredményes végzése szempontjából a következő feladatokat tartották lényegesnek: az előző évek tapasztalatainak felhasználásával a kubikosok rendszeres tájékoztatását; a fiatalok között az agitációs munka végzését és a tagszervezést; a megyében a belvíz-levezető csatornák építésénél dolgozó kubikosok segítségével a tanyavilágban a földművesek körében a beszolgáltatás ellen agitálni; a magyar szabadságért és függetlenségért vívott harcok felelevenítését, a németellenesség fokozását; a munkásotthonban, Kossuth téren – a volt emberpiacon – folyó beszélgetések irányítását; a munkásotthonokban az úgynevezett teaesték felhasználását a legfontosabb politikai és hadiesemények ismertetésére.⁷⁷

A baloldali elemek, a kommunisták aktivitására válaszul a helyi hatóságok, sokkal jobban, mint máskor, szemmel tartották a szentesi munkásotthont és a mozgalmi embereket. Mikecz Jánost ismét éberrel figyeltetni kezdték, amit az illegális kommunista csoport tagjai észrevettek, s erre azután Vecseri tanácsára Mikecz távolmaradt a Pacsirta utcai titkos megbeszélésekről.⁷⁸ Ezzel az intézkedéssel Vecseriéék elhárították azt a veszélyt, hogy illegális szervezkedésüket leleplezzék, mert Mikecz távollétével sikerült a hatóságok gyanúját elterelni, ami a további konspiratív tevékenységüket tette lehetővé.

A baloldali pártok és munkásszervezetek erőszakos háborgatása a háború éveiben nagyon nehézzé tette politikai ténykedésük kifejtését. Az államapparátusnak ez a brutalitása vetődött föl a Szociáldemokrata Párt csongrádi szervezetének 1943. február 13-án megtartott választmányi ülésén is, ahol Szeder Ferenc országgyűlési képviselő, a párt országos titkára, mintegy 250 párttag előtt „A helyzet ismertetése” címmel tartott előadást, s a következőket mondta: „Hosszú ideje nem találkoztunk mi vezetők a párt tagjaival. Sem a vezetőkben, sem a tagokban nincs e téren hiba . . . a találkozás elmaradása a politikai viszonyok következménye volt. A szociáldemokrata párt nem fejthette ki működését . . . Eljön még az idő, amikor a szociáldemokrata pártra az országnak igen nagy szüksége lesz.”⁷⁹ Szedernek eme kijelentései bizonyítják, hogy a szociáldemokrata pártra is milyen súllyal nehezedett a terror, és az mennyire károsan korlátozta a pártot munkájában. Még a legfelsőbb pártvezetés és a párttagság között sem volt a kapcsolat kielégítő, az állami szervek durva pártellenes fellépései erre is bénítólag hatottak.

Szeder a továbbiakban arról szólt, hogy egyesek a párt vezetőit alaptalanul becsmérlik, pedig a vezetők a munkások közül kerültek ki. Ennek alátámasztására megjegyezte: „Vannak még itt élő tagok, akik emlékeznek arra az időre, amikor velük együtt kubikoltam.” Kijelentette, hogy 1922 óta országgyűlési képviselő, és azóta mindig a munkásság érdekében cselekszik.⁸⁰

Majd beszédét ekként folytatta: „Sokan támadnak minket, hogy a párt nem ért el olyan eredményt, mint amilyent reméltek. Ennek azonban nem mi vagyunk az okai . . . Mi nem vagyunk forradalmárok, hanem szociáldemokraták. A szociáldemokrata párt érdeme – emelte ki Szeder – a munkás osztályöntudatra nevelése.”⁸¹ Ehhez a megállapításhoz azonban azt is hozzá kell tennünk, hogy a szociáldemokrata párt vezetői osztályharcos politikát különösen nyilvános gyűléseken nem hirdethettek, mert az a párt legális működését veszélyeztette volna. Viszont az is igaz, hogy a párttagság többsége – köztük a Csongrád megyei kubikosok és más földmunkások is – radikálisabb szellemű politikai irányvonal hívei voltak.

Beszédének további részében a háború befejezése után várható fejleményekről szólt: „A háború után nem fog megismétlődni az, ami az elmúlt világháború után történt. A mostani háború után

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ CsMLSzF CsMFBI 63/1943. sz.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Uo.

mélyreható társadalmi átalakulások fognak jönni. Ezek érdekében a minisztériumokban már . . . dolgoznak. Ezt a háborút nem követheti az a helyzet, amely az előző világháború után 1918 és 1919-ben bekövetkezett . . . Az elmúlt háború, majd . . . az azután következő időszak megbuktatta a cár hatalmát, megszüntette a Habsburgok uralmát és a Német Császárságot. Keleten nagy társadalmi változások történtek, de nálunk e téren semmi változás nincs. A tömegek és az ország céljait csak a nyugalom légkörében lehet megvalósítani. A szociáldemokrácia célja is csak demokratikus államban valósítható meg. Mi a forradalom? – Barikád, belső harc. Ez nem alkalmas a szociáldemokrata párt eszméinek megvalósítására. A forradalom következménye mindig terror, amely szintén nem alkalmas a célok elérésére.”⁸² Ahogy az idézetből is kiviláglik, a háború befejeződése utáni időkben Szeder is számolt a változások lehetőségével, azt azonban nem „barikád és belső harc” útján, hanem „terror” nélkül, a békés átalakulás útján képzelte el.

Végezetül az ország külpolitikai helyzetével foglalkozott, és arra kérte a jelenlevőket, hogy ebben a nehéz időben bízzanak a szociáldemokrata párt politikájában. Kijelentette, hogy a kormány és a hatóságok válságos helyzetbe kerültek. Arra hívta fel a megjelentek figyelmét, hogy „Háború van. Minden egyéni érdeknek el kell törpülni.”⁸³ Szeder a munkásságot öntudatra, fegyelmezettségre intette. „. . . minél súlyosabb időkben élünk, annál inkább legyen fegyelmezett a szociáldemokrata munkás . . . fokozni kell az osztályöntudatot, támogatni a pártot . . .”⁸⁴ – fejezte be beszédét a párt országos főtitkára.

Mint Szeder csongrádi beszédéből is egyértelműen tűnik ki, a Szociáldemokrata Párt legfőbb vezetői, illetve azok egy része a kormánnyal szemben nyilvánosság előtt tett hivatalos megnyilatkozásaiban lojális volt, holott a hatóságok a párt és a szociáldemokraták tevékenységét a Horthy-kor egész időszakában rossz szemmel nézték. Jellemző erre az az eset is, amikor az MSZDP főtitkára 1943 márciusában felhívást adott ki, hogy olvassák és terjesszék a párt lapját, a felhívását valaki a mindszei járás főszolgabírójának a kezébe juttatta, aki nyomban a pártkiadvány veszélyességéről tett jelentést a főispánnak. „. . . Kommentárt nem óhajtok fűzni – írja –, annak Elvtárs megszólítása, burkolt céljait teljesen elárulja.”⁸⁵

Dr. Benczur belügyminiszteri osztálytanácsos pedig május 1-én kelt iratában arra kérte a főispánt, hogy a szociáldemokrata párt május 16-án Szentesen sorra kerülő választmányi ülésének megtartásához, amelyre előadónak Marosán Györgyöt szemelték ki, csak abban az esetben járuljon hozzá, ha „. . . különleges helyi szempontok nem merülnek fel”.⁸⁶

Ezekben a megpróbáltatásokban terhes években a kubikosok mozgalmaival szemben a hatósági eljárások mind élesebbé váltak, de ennek ellenére ezek a munkások félelmet nem ismerve, szívósan harcoltak jogaikért, ha a szükség úgy kívánta, a sztrájk fegyveréhez is bátran hozzányúltak, vállalva annak következményeit. A Felőr-rogozi Alsószöcs M. Kir. Építésvezetőségének útépitőmérnöke 1943. szeptember 1-i átiratában arról értesítette Szentes város előljáróságát, hogy Kádár Ferenc szentesi kubikos 13 társával együtt augusztus 29-én elhagyta a fenti útépitési munkahelyét a munka befejezése előtt.⁸⁷

Az építésvezető mérnök erről az esetről azért tett jelentést Szentes előljáróságának – mint írja –, mert „. . . az eltávozott munkások a többi munkásokat is békétlenségre biztatták, úgy kényszerű itt-tartásuk nem volt kívánatos, ellenben a munkafegyelem megóvása érdekében célszerű lenne őket valamely más munkára (erődépítések) beosztani”.⁸⁸ Az átiratból egyrészt felfedhető, hogy a kubikosok tettük követésére szólították fel a többi munkásokat is azért, hogy közös erővel harcoljanak jogos igazukért. Másrészt kitűnik, hogy az útépitést vezető mérnök cselekedetükért „a munkafegyelem megóvása” hangoztatásával a kényszermunka alkalmazását javasolta a földmunkásokkal szemben. A 14 szentesi kubikos megtorlását nem is mulasztották el, zendülő magatartásukért honvédelmi munkára osztották be őket.⁸⁹

⁸² Uo.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ CsMLSzF CsMFBI 104/1943. sz.

⁸⁶ CsMLSzF CsMFBI 144/1943. sz.

⁸⁷ CsMLSzF Szentes város polgármesterének iratai 555/1943. sz.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Uo.

1944 elejére a dolgozó nép között a háborúellenes, antifasiszta hangulat rohamosan terjedt. „A magyar közvélemény érzi, hogy a mérleg az angolszászoktól Oroszország felé billent” – ismerte be Kállay Miklós 1944. március 4-i bizalmas diplomáciai tájékoztatójában.⁹⁰

A nehéz háborús viszonyok ellenére az illegitimitásban működő kommunista párt kezdeményezésére Vésztőn 1944 februárjában összeült a Földmunkások Országos Szövetségének kongresszusa – minden bizonnyal megjelentek az értekezleten Csongrád megyei kubikosok, mezőgazdasági munkások és szegényparasztoi is –, amely tanácskozáson 1500 küldött vett részt. A háború kitörése óta ez volt az agrárproletárok és szegényparasztoi első országos megmozdulása. A gyűlésen a mezőgazdasági munkásság – a kubikosok – és a szegényparasztság egységesen lépett fel az uralkodó osztály nemzetvesztő politikája ellen. A kongresszus határozatban fogadta el a független, demokratikus Magyarország – benne a radikális földreform végrehajtására – vonatkozó kommunista javaslatokat. A Földmunkások Országos Szövetsége tanácskozásának nagy jelentőségű állásfoglalását sajnos az 1944. március 19-i német megszállás miatt nem lehetett gyümölcsöztetni,⁹¹ ugyanis elkezdődött a földmunkásság szervezeteinek a szétdűzése és tagjainak brutális megfélemlítése.

A német megszállást követően megalakult Sztójay-kormány a legkétségesebben hajtotta végre a németek követelését. Egmás után hozta a különböző terrorisztikus intézkedéseket. 1944. március 27-én például betiltották az összes polgári ellenzéki pártot, valamint az SzDP-t.⁹² A fokozódó fasiszta kegyetlenkedések ellenére azonban a szocialista eszmék bátor harcosainak, a kubikosoknak illegális és félillegális ténykedése a német megszállás után sem szűnt meg véglegesen. Ezt a megállapítást támasztja alá a csendőrség 1944. április 28-i jelentése, amely arról számolt be, hogy „... a földmunkások között tovább növekszik a háború- és németellenesség, valamint a Szovjetunió iránti szimpátia”.⁹³ Az agrárproletárok politikailag legújéközöttebb rétege, a kubikosok, már látták, hogy közeli a felszabadulás, a nép kezébe veheti saját sorsának az irányítását.

Az ország felszabadításáig Csongrád megye munkásnépének sok nehéz megpróbáltatást kellett még átélnie. A szovjet hadsereg előnyomulásának a hírére a magyar katonai parancsnokságok egyre jobban rendelkeztek a polgári lakossággal. Szentesen például a katonai parancsnokság 1944. szeptember 13-án a közeledő szovjet hadsereg alakulatainak a feltartóztatására – ami ekkor már naiv elképzelés volt – a civilek bevonásával a város környékén védelmi vonal kiépítését rendelte el. A védelmi vonal építésével megbízott parancsnok viszont azt látta, hogy a sáncépítési munkában a város lakói feltűnően csekély létszámban vesznek részt, amiért a polgármestertől haladéktalan intézkedést kért.⁹⁴ Az, hogy a szentesi nép ilyen csekély számban jelent meg a védelmi vonal építésénél, az részben azzal magyarázható, hogy a város lakossága eléggé tisztában lehetett a németek és szövetségeseik harci sikereinek a kilátástalanságával, s ezért értelmetlennek tartotta a különböző erődítmények építését. Másrészt feltehető, hogy szabotálással állunk szemben, amikor a munkára felszólított, zömében földmunkásnép nem tett eleget a katonai parancsnak.

A történetek után a polgármester hirdetményben szólította fel a lakosságot, a beosztás szerinti munkára való kötelező megjelenésre, egyben közölte azt is, hogy a távolmaradókat karhatalommal fogja előállíttatni. A fenyegetésnek csupán annyi látszata lett, hogy még a felszabadulás előtti napokban Szentes határának egyes helyein elkészült néhány tankcsapda,⁹⁵ amelynek katonailag semmi jelentősége sem volt.

Az utolsó brutális hatósági fellépés közé tartozott, hogy a német hadvezetőség kívánságának megfelelően végrehajtották az 1917–1918-ban született férfiak, valamint a 16–18 éves korú fiúk besorozását.⁹⁶ Több terrorisztikus intézkedés bevezetésére viszont már a Horthy-korszak államapparátus vezetőinek nem volt ideje, mert Csongrád megye akkori székhelye, Szentes 1944. október 8-án felszabadult, s ezt követte a megye többi városainak, falvainak felszabadítása.

⁹⁰ Földmunkás és szegényparaszt . . . 1020.

⁹¹ Uo. 1021.

⁹² Uo. 1022.

⁹³ Kiss László, 125.

⁹⁴ Berecz Árpád: Csongrád megye felszabadítása. Szeged, 1955. TIT füzetek.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Uo.